

ODPORNIŠKA GIBANJA MED 2.SVETOVNO VOJNO

UVOD

- v obdobju med svetovnima vojnama je Z Evropa živela v zmotnem prepričanju, da je z Versajskim mirom uredila temeljne probleme takratnega sveta
- gospodarska kriza, socialna beda sta omogočila razmah skrajnih gibanj: komunističnih (levičarski) in fašističnih, nacističnih (desničarskih)
- ob povezavi nacistične ideologije (arijci germanskega tipa) z nemškim revanšizmom (iz prve sv. vojne) in po nemškem mnenju krivičnih sklepov pariške mirovne konference, se začela Evropa htiro bližati novim vojaškim spopadom

OKUPACIJSKI SISTEMI

- nemci so takoj po zasedbi vsake države skušali **uresničiti** svoje načrte: **USTVARITI ŽIVLJENSKI PROSTOR ZA NEMCE (LEBENSRAUM) in vpeljati NOV EVROPSKI RED**, zlasti z etničnimi odnosi → načrti izhajali iz nacionalsocializma-temeljni cilji Nemčije
- s **pozitivno demografsko politiko** so želeli **načrtno** vzrediti sto milijonov **arijcev** – naselili naj bi jih na Vzhodu, ozemlja bi pridobili s **fizičnim iztrebljenjem Židov in Slovanov**; uresničevanje načrta vodil komisar za utrjevanje nemštva **HIMMLER**
- 1942 so naredili **načrt Vzhod** – na začetku naj bi nemškemu rajhu pripojili območja poseljena z nemci, kasneje še germanizirana; **HERRENFOLK** (rasa gospodarjev) naj bi dopolnili sorodni germanski narodi : Nrvležani, Danci, Flamci, Nizozemci – ti naj bi z mešanjem z Nemci postali del arijske rase, drugi pa **POMOŽNO LJUDTSVO**- neizobražena in poceni delovna sila; usode z "manjvrednimi" narodi še niso določili; **končni cilj**: nemško gospodstvo nad svetom
- Cilj Nemške okupacije bil vedno enak: streči koristim nemške države, začelo se je gospodarsko izkoriščanje – prisilno delo; njihovo delo je vodilo več organizacij, med temi **organizacija za javna dela TODT**
- Nacisti razvili številne oblike prisile: ubijanje, mučenje, izseljevanje, pregone, genocid, pogrome nad civilnim prebivalstvom, vrhunec dosegli z ustanavljanjem **koncentracijskih taborišč** (zaprtih pbl 18 milijonov ljudi, preživel le milijon)
- **HOLOKAVST (genocid)** izvajali z rasističnimi zakoni – pomorili pbl 6 milijonov Židov, množično iztrebljali tudi Slované in Rome
- Izvajanje različnih metod nadzorovali **elitni nacionalsocialistični varnostni oddelki in tajna državna policija GESTAPO**
- Ozemlja za katera so se zanimali so upravno ločevali:
 - **osrednji rajh**
 - **priključena ozemlja** (živelí že pred vojno)
 - **širši rajh z okupiranimi ozemlji** (uničevanje-asimilacija prvotnega prebivalstva)
 - **okupirana ozemlja** (Francija, Belgija-brez asimilacije)
 - **avtonomne države** (delovanje podrejeno Nemčiji)

KOLABORACIJA

- odziv na okupacijo, ta je ljudi razdelila na sodelavce in nasprotnike okupatorja
- **vzrokov za sodelovanje z okupatorjem** bilo veliko :
 - **ideološki razlogi**
 - **mnogi z nacizmom simpatizirali, drugi videli v sodelovanju z nacisti možnost boja proti komunizmu, ohranitev ali prevzem oblasti**
 - **gospodarsko sodelovanje**
 - **eksistenčni razlogi** (danes še legitimna)
- v večnacionalnih državah so nemci spretno izrabljali **verske etnične in nacionalne spore**- ponekod prerastejo v državljansko vojno
- najprej se je pojavila v Franciji in na Norveškem, kasneje še v drugih državah

- v **Franciji** z ustanovitvijo vichyske Francije nastala Nemčiji podrejena skrajno desničarska državna tvorba, vodil **maršal PETAIN** –državnik, vodil politiko "reševanja tistega kar je mogoče rešiti"
- **Norveška**: uprava bila v rokah Nemcev, na videz državo vodila norveška nacistična stranka pod vodstvom poznejšega predsednika vlade Vidkuna **QUISLINGA**; ime zaradi njegovega sodelovanja z okupatorjem postalo **sinonim za narodnega izdajalca in kolaboracionista**
- **Hrvaška**: 10.aprila 1941 nastala neodvisna država Hrvaška; vodil jo je voditelj ustašev, "poglavnik" **Ante Pavelič** (ustaši v povezavi z Nemci izvajali etnično čiščenje in poboje Srbov)
- Nemci **kolaboracijo na nacionalni podlagi** sprva zavračali, proti koncu vojne zaradi slabitve nemške vojaške moči ustanovili vrsto kvizlinških enot kot so bile essovska divizija Handžar v Bosni, Ruska osvobodilna vojska pod vodstvom generala Vlasova in druge

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI ODPORNIŠKIH GIBANJ

- poleg pojma odporniško gibanje uporabljamo še izraza partizansko in gverilsko gibanje (partizan: v 19.st. označujejo prostovoljce proti okupatorju; gverila: nastal v obdobju napoleonskih vojn, pomeni majhno vojno)
- **NASTANEK** odporniških gibanj spodbudijo **brutalnost okupacije in okupatorjevi genocidni nameni**
- Med seboj so se razlikovala:
 - **MANJŠA**: omejevala na sabotaže, bojkot, napisne, propagandne in obveščevalne akcije
 - **VEČJA**: poleg naštetega pripravljala še atentate in diverzije, oborožene akcije, vojaške operacije večjega obsega
- nekatera **prerasla v prave vojske**, nase vezala močne sovražne enote- tako razbremenjevala zavezniške vojake na frontah
- **zavezniki z njimi sodelovali** velikokrat usklajevali akcije, zlasti sabotaže in napade na prometne poti, hkrati oskrbovali z nujnim materialom (zdravila, orožje)
- **organizatorji odpora** izhajali iz različnih političnih skupin, veliko **levo usmerjenih** (ponekod postali tako vplivni, da so po vojni prevzeli oblast)

POMEN ODPORNIŠKIH GIBANJ

- **FRANCIJA**:
 - država po zasedbi razdeljena na **okupirano ozemlje** (Z in osrednji del s Parizom) in **vichysko Francijo** z domačo upravo **maršala Petaina** –večina ljudi ga je podpirala
 - PASIVNI ODPOR so začeli liberalni intelektualci in sindikati
 - prve skupine upornikov reševale Žide in druge pregnančane
 - po napadu na SZ so odpor organizirali komunisti
 - **NARODNA FRONTA**: ustanovili so jo **komunistični sindikati**
 - **ZDRUŽENO GIBANJE ODPORA**: ustanovili so jo **desno usmerjeni**
 - Prve skupine komandosov in obveščevalcev v okupiranem delu delovale že jeseni 1940 – usposabljali so jih Angleži
 - k odporu je pozival **Charles de Gaulle** iz Londona – spomladi 1943 so se odporniške skupine pod njegovim vodstvom združile v **FRANCOSKI KOMITE NACIONALNE OSVOBODITVE**- število borcev hitro naraščalo, najbolj dejavne in najmočnejše : **komunistične enote MAKIJI** (imenovane po grmovju maquis na Korziki)
 - ob koncu vojne bilo v odporniškem gibanju pbl 500 000 ljudi
 - **OBLIKE ODPORNIŠKEGA DELOVANJA**: obveščanje, propaganda, uporaba radia, ponarejanje dokumentov, reševanje pilotov, diverzije, napadi na nemško vojsko ...
 - po osvoboditvi Pariza, komite nacionalne osvoboditve postal začasna vlada, odporniške skupine so se vključile v de Gaullovo vojsko, pomagale osvoboditi Francijo
- **ITALIJA**:
 - komunisti svoj **AKCIJSKI KOMITE** ustanovili 1941, dejaven šele 1943
 - v večjih italijanskih središčih se vrstile stavke
 - julija 1943 se **komunisti, socialisti, krščanski demokrati in liberalci** povezali, ustanovili **KOMITE NARODNE OSVOBODITVE (CLN)**

- po kapitulaciji Italije septembra 1943 so Nemci zasedli večji del države, CLN je začel oborožene akcije
- notranja nasprotja so preprečila nastanek enotne vojske, spodbudila oblikovanje strankarskih enot
- **GARIBALDINSKE BRIGADE**: ustanovili in organizirali so jih komunisti (voditelj Luigi Longo)
- **BRIGATTE DEL POPOLO**: krščanski demokrati
- **BRIGATTE D'AZIONE**: meščanski demokrati
- **MATEOTIJ**: socialisti (po odporniku Matteotiju- umorili so ga fašisti)
- **RESISTENCA – ODPOR**: najmočnejši v velikih severnoitalijanskih industrijskih središčih; nkazal v različnih oblikah (partizanske akcije, sabotáže, stavke...) njegova moč se zaradi hudega nemškega nasilja spreminjala
- prodiranje zaveznikov proti S gibanje okrepilo
- uporniki sami osvobodili severnoitalijanska mesta
- z **državnim odporom** oblast prevzel **maršal Pietro Badoglio**, oktobra 1943 Italija napove vojno Nemčiji; Kraljeva vojska pomagala osvobajati Italijo – položaj "sobojevnice"
- **Benito Mussolini** na S, ozemlju ki ga je obvladovala Nemčija ustanovil **SALOJSKO REPUBLIKO** – središče ob Gardskem jezeru (z njo diktator skušal ohraniti fašizem in zavezništvo z Nemci)
- med osvobajanjem severnih območij partizani aprila 1945 ujeli Mussolinija, skupaj z ljubico Claro Petacci ustrelili, trupli obseili v Milanu
- **zavezniki** sklenili preprečiti revolucijo v Italiji, zato **pratizanske enote** med osvobajanjem države **razoboroževali** ali **vkjučevali** v nastajajočo **italijansko vojsko**, hkrati poskrbeli za nastanek oblasti po svoji izbiri
- **GRČIJA**:
 - po pojavu spontanega odpora nastala **komunistična Narodnoosvobodilna fronta – EAM** s svojo **vojsko – Narodnoosvobodilno armado ELAS** ; **desno usmerjene** stranke ustanovile **Grško nacionalno republikanski ligo – EDES**
 - v začetnem obdobju uporniške akcije: **gverilske, podrejene britanskim interesom, izvedene skladno z njenimi vojaškimi cilji, povezane z načrtom za zavezniško izkrcaje v Grčiji**
 - Britanci sprva gibanji operativno združevali, nadzorovali, oskrbovali z orožjem in opremo, sčasoma v kratkoročnih vojaških i ndolgoročnih političnih interesih sodelujočih strani začela kazati nasprotja – ena stran želela vrnitev kralja, s tem zagotovilo da bo povojna Grčija naklonjena Britaniji
 - **prvi spopadi** med **ELASOM in EDESOM** so se vneli oktobra 1943; sledila pomiritev in dogovor, ta je spomladi omogočil ustanovitev **vlade narodne enotnosti** pod vodstvom **Georgiosa Papandreuja** ; s prihodom novoustanovljene rojalistične vojske ob osvoboditvi Grčije oktobra 1944 se državljanska vojna znova razvnela
 - ob koncu vojne v Grčiji vlada skušala **razorožiti ELAS** zato so v Atenah izbruhnili oboroženi spopadi in stavke
 - ELAS k umiku prisili poseg angleške vojske
 - na plebiscitu, marca 1946 bila izglasovana **obnova kraljevine** – po kraljevi vrnitvi državljanska vojna proti koncu leta 1946 znova dobi zagon, trajala je do leta 1949
 - komuniste vodil **general Marcos** ; delovali zlasti na severnih območjih (velika podpora Albanije, Bolgarije, predvsem Jugoslavije)
 - gibanje sčasoma oslabele; Tito- po sporu z Informacijskim birojem komunističnih in delavskih partij prisiljen sodelovati z Zahodom- zaprl meje
 - v sklopu **Marshallovega plana, ameriški predsednik Harry Truman** Grčiji dodelil 300 milijonov dolarjev pomoči, pomagal reorganizirati vojsko
- **POLJSKA**:
 - po napadu nanjo si ozemlje razdelita Nemčija in SZ
 - spomladi se na **obeh zasedenih** območjih začelo razvijati **odporniško gibanje** – se v sovjetskem delu zaradi političnih razlogov ni posebno razširilo
 - kmalu delovalo 300 uporniških skupin, po večini zvestih **begunski vladi v Londonu**

- sčasoma prevladala odporniško gibanje pod vodstvom izpostave **poljske emigrantske vlade – leta 1942 ustanovilo ARMIO KRAYOWO** (Domovinsko vojsko) in **Zveza osvobodilnega boja** – odporniško gibanje pod vplivom SZ in Poljske združene delavske partije; **ustanovilo ARMIO LUDOVO** (Narodno ljudsko vojsko) → šibkejša od domovinske
- tretja sila **poljska vojska** pod vodstvom **generala Vladislava Andersa**- ustanovila jo je SZ je vključevala ujetnike in se bojevala v **sestavu zavezniških enot**
- več kot **100 000 Poljakov** se je vključilo v **Rdečo armado**
- politični spori vplivali na odnose med partizani
- **protikomunistično gibanje**, s podporo SZ začelo ustanavljati **oblastne organe**, s tem širiti revolucijo, na drugi strani **ZDA in Velika Britanija podpirali emigrantsko vlado**
- **NARODNI SVET**: nastal januarja 1944 **nova ljudska vlada** – julija 1944 na ozemlju ki ga je zasedla Rdeča armada, prevzel oblast (nar.svet) **Poljski komite narodne osvoboditve**
- **Armia Krayowa** (Domovinska vojska) 1.avgusta 1944 v **Varšavi začela upor**, sodelovale vse partizanske enote, tudi komunistične; ker Rdeča armada ni nadaljevala podpora prek Visle, so **Nemci Varšavsko vstajo po 63 dneh bojev zadušili** → **Sovjetska armada ni posredovala zaradi političnih razlogov** (oslabila položaj emigrantske vlade)
- **ODPORNISKO GIBANJE NA OKUPIRANIH OZEMLJIH SOVJETSKE ZVEZE:**
 - partizansko gibanje na teh ozemljih bilo **številčno najmočnejše** v Evropi
 - sprva je prebivalstvo pričakovalo, da ga bodo Nemci rešili komunizma, ko je spoznalo kakšni so okupatorjevi resnični nameni se je začel spontani odpor
 - **številne partizanske enote nastale iz razbitih delov Rdeče armade**
 - ponekod – zlasti na težje prehodnih območjih partizani obvladovali velike dele ozemlja
 - kmalu **iz Moskve začeli pošiljati** poveljnike, inštruktorje, moštvo za enote, orožje in preostali material
 - komandante klicali na posvete v prestolnico, partizanske akcije čedalje bolj usklajevali z akcijami Rdeče armade, ne več kot neodvisno gibanje
 - vojna prinesla nezaslišane okrutnosti – **Tanja**, mlado dekle, Nemci so jo obesili, njeno truplo pustili viseti mesec dni, postala **simbol odpora sovjetskih narodov**

ODPOR PROTI NACIZMU V NEMČIJI

- v Nemčiji **ni mogoče govoriti o odporniškem gibanju, le o protinacizmu in protivojnem razpoloženju**
- **posamezne skupine** so se ukvarjale z:
 - **obveščevalno dejavnostjo** (Rdeči orkester, razkrit 1942)
 - **vzdrževale stike s taborišči**
 - **skrbele za protinacistično propagando (Bela roža-študentska organizacija)**
- nekatere organizacije ustanovili komunisti - zaradi razpredene gestapovske mreže in obveščevalnih mrež drugih organizacij, se ta dejavnost ni mogla bolj razviti
- **zunaj Nemčije** nastale nemške **protinacistične organizacije**, bolj ali manj zaradi **propagandnih razlogov**, večinoma ustanavljali nemški vojni ujetniku v SZ
- **OPOZICIJA aristokratskih-vojaških in intelektualnih krogov** se je izoblikovala v Nemčiji, po porazih na fronti; njeni pripadniki poskusili izvesti več **atentatov** – najbolj znan **generalski upor julija 1944** v Volčjem brlogu eksplodirala bomba, podtaknil polkovnik Claus Schenk von Stauffenberg- Hitler odnesel le spočenim bobničem, vpleteni oficirji so sodelovanje plačali z življenjem